

УДК 371.13:78:371.13.035

Пляченко Т.М.,

завідувач кафедри інструментально-виконавської майстерності

Інституту мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка,

доктор педагогічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті визначено сутність і складові інструментально-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва, сформульовано мету і завдання фахової підготовки студентів в інструментальних класах на засадах компетентнісного підходу.

Ключові слова: учитель музичного мистецтва, фахова підготовка, компетентнісний підхід, інструментально-виконавська компетентність.

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейського освітнього простору потребує модернізації вітчизняної системи вищої освіти відповідно до вимог Болонської декларації та впровадження у професійну підготовку майбутніх учителів компетентнісного підходу, що забезпечить формування у студентів комплексу соціально-особистісних і професійно-педагогічних компетентностей, необхідних для професійної діяльності.

Формування інструментально-виконавської компетентності студентів вищих навчальних закладів здійснюється у процесі фахової підготовки в інструментальних класах і має ґрунтуватися на новітніх досягненнях музичного мистецтва й педагогічної науки, відповідати вимогам суспільства до музичних педагогів і виконавців, бути зумовленим кваліфікаційними вимогами до бакалавра, спеціаліста й магістра музичного мистецтва та змістом освітньо-професійної програми підготовки цих фахівців у мистецьких і педагогічних вишах.

Дотримання цих вимог можливе за умови організації інструментально-виконавської підготовки студентів на засадах компетентнісного підходу та наукового обґрунтування сутності і складових ін-

струментально-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема інструментально-виконавської підготовки музичних педагогів стала предметом багатьох наукових досліджень. Сучасними науковцями розроблені концептуальні положення щодо фахової підготовки студентів у інструментальному класі (Л. Арчажникова, Б. Брилін, М. Давидов, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Ципін, О. Щолокова та ін.); упроваджені в практику окремі методики формування у майбутніх учителів музики інструментальних навичок (О. Бурська, Л. Гончаренко, Л. Гусейнова, Е. Економова, Є. Куришев, В. Лапченко, І. Мостова, М. Назаренко, Г. Ніколаї, А. Омельченко, Г. Саїк, В. Федоришин, О. Щербініна та ін.), досліджено процес розвитку теоретико-аналітичних та інтерпретаторських умінь студентів в інструментальному класі (І. Гринчук, В. Крицький, О. Ляшенко, Н. Мозгальова, Н. Сегеда та ін.), реалізовано наукові підходи в розробленні програм з інструментально-виконавських дисциплін (Л. Арчажникова, Н. Гуральник, Т. Євсєєва, В. Кучерук, Г. Падалка, Н. Плешкова, С. Феруз, Г. Ципін, О. Шрамко, М. Шумський та ін.). Але процес формування інструментально-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва та сутність цього феномену ще недостатньо досліджені, що й визначило актуальність цієї статті.

Мета і завдання статті — визначити сутність і структуру інструментально-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва, мету і завдання фахової підготовки студентів в інструментальних класах на засадах компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Упровадження у фахову підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва компетентнісного підходу дає змогу формувати у студентів особистісну педагогічну концепцію та авторську технологію професійної діяльності, основи якої закладаються у процесі музично-теоретичної, вокально-хорової та інструментально-виконавської підготовки у вищому навчальному закладі.

Інструментально-виконавська підготовка студентів музично-педагогічної спеціальності здійснюється з урахуванням змісту інструментально-виконавської діяльності вчителя на уроках музичного мистецтва та в позанавчальний час. Відмінність змісту

інструментально-виконавської підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра музичного мистецтва полягає у: а) завданнях професійної підготовки цих фахівців; б) кількості аудиторних годин, відведених на вивчення фахових дисциплін; в) ступені складності навчального репертуару, пропонованого студентам для засвоєння в інструментальних класах.

Організація інструментально-виконавської підготовки студентів на засадах компетентнісного підходу та наукове обґрунтування сутності й складових інструментально-виконавської компетентності потребує аналізу відповідного виду професійної діяльності вчителя на уроках музичного мистецтва та в позанавчальний час, що уможливить визначення форм роботи, пов'язаних із грою на музичному інструменті (інструментах).

Основні компоненти інструментально-виконавської діяльності вчителя музичного мистецтва та необхідні для неї знання, уміння й навички визначено Л. Арчажниковою. Їх складають: сольне виконання, самостійна робота вчителя над музичним твором, акомпанування, читання нот з аркуша, транспонування, гра в ансамблі, творче музикування [1, 68–69].

Опанування студентами означених форм діяльності здійснюється у процесі інструментально-виконавської підготовки, яка є складовою фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва та здійснюється відповідно до освітньо-професійної програми з урахуванням вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики.

Володіння музичним інструментом (або кількома інструментами) є важливою умовою фахової компетентності вчителя музичного мистецтва, тому процес навчання в інструментальних класах має бути зорієнтованим на формування у студентів інструментально-виконавської компетентності.

Інструментально-виконавську компетентність учителя музичного мистецтва ми розглядаємо як одну із спеціалізовано-професійних компетентностей, яка характеризує готовність до вільного використання музичного інструмента (інструментів) у професійній діяльності в середніх загальноосвітніх навчальних закладах та виявляється у рівні володіння такими компетенціями:

— програмово-репертуарними (знання інструментального репертуару та здатність самостійно добирати інструментальні твори для проведення уроків музичного мистецтва й організації позаклас-

ної музично-творчої діяльності школярів; уміння здійснювати історико-стильовий, художньо-педагогічний, музично-теоретичний і технічно-виконавський аналіз інструментальних творів шкільної програми з музичного мистецтва);

– технічно-виконавськими (сформованість техніки гри на інструменті та індивідуальної виконавської манери вчителя – виконавська постановка; координація функцій рук та раціональність рухів; вправність пальців; точність звуковисотної інтонації (для виконавців на струнних і духових інструментах); володіння аплікатурними прийомами; штрихова техніка та звуковедення, культура звуку; метроритмічна чіткість; сформованість аналітико-слухових навичок; доцільне використання технічних можливостей музичного інструмента; здатність до самоаналізу і самокоригування);

– інтерпретаційними (здатність до виконавської інтерпретації музичних творів – дотримання авторського задуму композитора, стилю, жанру, форми твору; спроможність розкрити художній образ твору за допомогою виконавської техніки та виражальних засобів – динаміки, агогіки, логічного фразування, тембрової відповідності тощо);

– інструментально-методичними (володіння методикою навчання гри на музичному інструменті (або інструментах) учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів – дотримання принципів музичної педагогіки у процесі інструментального навчання школярів; знання методів визначення музичних здібностей та анатомічних особливостей учнів; уміння організувати елементарне музикування учнів на уроках музичного мистецтва; володіння методикою індивідуального та колективного навчання школярів гри на музичних інструментах у позанавчальній діяльності; здатність застосовувати диференційований підхід до учнів з різним рівнем загальної музичної підготовки у процесі формування виконавської постановки та розвитку техніки гри на музичному інструменті; володіння методами роботи над інструментальним твором);

– концертмейстерськими (здатність до концертмейстерської діяльності – сформованість навичок ансамблевої гри; знання особливостей акомпанування солістам (вокалістам, інструменталістам), учнівським вокально-хоровим, музично-інструментальним, хореографічним та іншим творчим колективам);

— сценічними (готовність до культурно-освітньої та концертно-виконавської діяльності — здатність до психоемоційного саморегулювання та навчання у процесі власного публічного виступу; спроможність керувати концертно-виконавською діяльністю школярів; сформованість сценічної культури; артистизм; творчий імідж тощо).

Слід зазначити, що формування означених компетенцій не обмежується лише інструментально-виконавською підготовкою. Цей процес здійснюється комплексно на заняттях різних фахових дисциплін — музично-теоретичних, інструментально-виконавських, вокально-хорових, музично-педагогічних, блоку дисциплін додаткової спеціалізації з фаху за вибором студента (теоретична підготовка). Здобуті знання, уміння й навички студенти реалізують у процесі проходження виробничої (педагогічної) практики в середніх загальноосвітніх навчальних закладах (практична підготовка).

Засвоєння студентом майже всіх дисциплін навчального плану підготовки бакалавра, спеціаліста й магістра спеціальності «Музичне мистецтво» потребує володіння музичним інструментом — основним і додатковим (або кількома додатковими) та відповідної музично-теоретичної підготовки. Тому міждисциплінарна взаємодія у викладанні спеціальних музичних дисциплін є обов'язковою і необхідною у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва.

До нормативної частини навчального плану віднесено такі обов'язкові для вивчення інструментально-виконавські дисципліни, як основний музичний інструмент, додатковий музичний інструмент, оркестровий клас. До варіативної частини навчального плану входять інструментально-виконавські дисципліни, визначені навчальним закладом: ансамблевий клас; концертмейстерський клас; блок дисциплін додаткової спеціалізації з фаху за вибором студента («Керівник учнівського музичного колективу» — для ОКР «бакалавр», «спеціаліст»), «Викладач музичного інструмента» — для ОКР «магістр»), концертно-виконавська практика (яка не регламентується навчальним планом і не має чітко визначених кредитів / годин, але здійснюється упродовж усього терміну навчання студентів музично-педагогічної спеціальності в університеті).

Вимоги щодо інструментально-виконавської підготовки студентів музично-педагогічної спеціальності сформульовано у навчаль-

них програмах з основного музичного інструмента, авторами яких (Л. Арчажникова, О. Бодіна, Р. Верхолаз, Т. Євсєєва, Е. Новикова, Г. Падалка, Н. Плєшкова, Г. Ципін та ін. [2; 4; 6]) було визначено такі завдання підготовки майбутніх учителів в інструментальному класі: формування музично-педагогічної майстерності студентів; набуття виконавської свободи, без якої не можливе проведення уроків музики; виховання творчих здібностей студентів; художньо-виконавський розвиток студентів у процесі засвоєння музики різних стилів, епох та форм, розкриття художнього змісту твору на основі точного прочитання тексту і власного виконавського досвіду; володіння різноманітним художнім репертуаром, створення репертуарного фонду для майбутньої самостійної роботи; формування готовності до музично-педагогічної діяльності; прищеплення навичок самостійної роботи над музичним твором, опрацювання репертуару шкільної програми зі слухання музики; опанування методики викладання музичного інструмента в середніх загальноосвітніх навчальних закладах.

У цих навчальних програмах також сформульовано вимоги до студентів щодо опанування комплексу інструментально-виконавських умінь. Студент має: досить вільно використовувати музичний інструмент у різних видах діяльності, виразно і професійно виконувати музичні твори та їх фрагменти з урахуванням вікових особливостей сприймання музики школярами; виконувати обов'язки концертмейстера (хору, соліста, танцювального колективу); добирати необхідні музичні приклади для проведення уроків, бесід, дискусій з проблем мистецтва, лекцій-концертів; адаптувати фрагменти симфонічної, оперної та балетної музики для виконання на певному інструменті, а в разі необхідності робити полегшені перекладення фортепіанної фактури; застосовувати на практиці досягнення інструментальної педагогіки й методики з урахуванням сучасних вимог.

Незважаючи на те, що ці навчальні програми було розроблено у 80-х – 90-х роках ХХ ст., у них сформульовано навчальні вимоги, які є актуальними у фаховій підготовці сучасних студентів.

Узагальнивши програмові вимоги з основного музичного інструмента для майбутніх учителів музичного мистецтва, ми сформулювали мету і завдання викладання цієї дисципліни в умовах університетської освіти. Мета полягає у підготовці студентів до

всебічного використання музичного інструмента в середніх загальноосвітніх навчальних закладах (на уроках музичного мистецтва і в позанавчальній роботі).

Основними завданнями викладання основного музичного інструмента ми визначили: 1) опанування студентом техніки гри на музичному інструменті у процесі засвоєння гам, вправ, етюдів і творів різних форм, стилів, жанрів, епох (оволодіння виконавською постановкою, аплікатурними прийомами, штриховою технікою, звуковеденням, виконавською інтонацією, прийомами фразування, динамікою, агогікою, метроритмом, розвиток рухливості пальців та навичок слухового контролю); 2) оволодіння інтерпретаційними уміннями (реалізація авторського задуму в процесі виконання твору, створення художнього образу твору та власного варіанта його інтерпретації; дотримання форми, стилю і жанру твору, володіння виражальними засобами тощо); 3) розвиток музичних здібностей студента (музичний слух – мелодичний, гармонічний, поліфонічний, архітектонічний, тембро-динамічний; музична пам'ять, відчуття метроритму, артистизм тощо); 4) формування педагогічного репертуару студента та засвоєння методів роботи над музичним твором (поповнення виконавського і педагогічного репертуару студента поліфонічними творами, творами великої форми, різнохарактерними п'єсами, етюдами, технічним матеріалом; педагогічна доцільність репертуарних творів; засвоєння різних форм роботи над твором – теоретичний аналіз, читання з аркуша, детальна робота над окремими фрагментами, ескізне опрацювання твору, добір на слух, транспонування, перекладення тощо; дотримання етапів і відповідних їм методів роботи над музичним твором); 5) розвиток інтелектуальної, естетичної і духовної сфер студента на високохудожніх зразках вітчизняної і зарубіжної музики (художня цінність репертуарних творів та її вплив на розвиток естетичного смаку студента; розвиток мислення студента у процесі теоретичного аналізу твору; формування толерантності та емоційної культури студента – співпереживання, емпатія; розвиток навичок творчого спілкування – вербальна і невербальна комунікація); 6) формування виконавської манери та сценічної культури студента (урахування, індивідуальних особливостей виконавської постановки та її вплив на техніку гри і виконавську манеру студента; розвиток виконавської майстерності студента у процесі підготовки до концертних

виступів — психологічна установка перед виступом, емоційна й інтелектуальна робота студента у процесі виступу, втілення інтерпретаційного плану у процесі публічного виступу; робота над творчим іміджем студента тощо).

Формування інструментально-виконавської компетентності студентів здійснюється не лише в процесі індивідуальної інструментальної підготовки (на заняттях з основного й додаткового музичних інструментів, концертмейстерського класу), але і в оркестровому та ансамблевому класах. Студентський навчальний оркестр у системі університетської освіти ми визначаємо як одну з організаційних форм фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, як творчу лабораторію, в якій студенти мають змогу: 1) вивчати специфіку оркестрового й ансамблевого виконавства; 2) розвивати творчі здібності та індивідуальні інструментально-виконавські навички; 3) оволодівати фаховими знаннями й уміннями, необхідними для роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами; 4) набувати досвіду практичної роботи з оркестром (ансамблем) [4, 28–29].

Опанування студентами науково-методичних компетенцій, необхідних для інструментально-виконавської діяльності в середніх загальноосвітніх навчальних закладах, здійснюється також у процесі засвоєння методики викладання музичного інструмента та методики роботи з оркестром. Незважаючи на те, що ці навчальні дисципліни входять до варіативної частини навчального плану, вони є важливою ланкою у формуванні фахової компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Висновки. Отже, формування інструментально-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва здійснюється у процесі фахової підготовки студентів в інструментальних класах і полягає в опануванні низки компетенцій (програмово-репертуарних, технічно-виконавських, інтерпретаційних, інструментально-методичних, концертмейстерських, сценічних). Наведений у цій статті матеріал не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Перспективним вбачається аналіз досвіду формування інструментально-виконавської компетентності у студентів різних вітчизняних і зарубіжних вишів, що уможливить добір найбільш ефективних форм і методів інструментально-виконавської підготовки музичних педагогів.

Джерела

1. Арчажникова Л.Г. Профессия — учитель музыки : книга для учителя / Л.Г. Арчажникова. — М. : Просвещение, 1984. — 111 с.
2. Гуральник Н.П. Комплект типових навчальних програм з дисципліни «Основний музичний інструмент — фортепіано» [для студ. вищих навч. закладів музичної галузі в структурі педагогічної освіти] / Н.П. Гуральник. — [2-ге вид., доп.]. — К. : НПУ, 2007. — 86 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : колективна монографія / під заг. ред. О.В. Овчарук. — К. : К.І.С., 2004. — 112 с.
4. Методика преподавания музыкального инструмента // Программы педагогических институтов [для специальности № 2119 «Музыка»] / сост. Ю.П. Ариаутов, Е.А. Бодина, Л.Г. Вехмянин, Э.Ф. Новикова, А.А. Трифонов ; отв. ред. Г.М. Цыпин. — М. : Просвещение, 1987. — Сб. 15. — С. 50–93.
5. Пляченко Т.М. Підготовка майбутнього вчителя музики до роботи з учнівськими оркестрами та інструментальними ансамблями : [монографія] / Т.М. Пляченко. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2010. — 428 с.
6. Программы педагогических институтов. Основной музыкальный инструмент (фортепиано) для специальности 03.05.00 «Музыка» / сост. Г.Н. Падалка, Н.И. Плешкова. — К. : РУМК, 1991. — 28 с.

В статье раскрыты сущность и составляющие инструментально-исполнительской компетентности будущего учителя музыкального искусства, сформулированы цель и задачи профессиональной подготовки студентов в инструментальных классах на принципах компетентностного подхода.

Ключевые слова: учитель музыкального искусства, профессиональная подготовка, компетентностный подход, инструментально-исполнительская компетентность.

The article presents the essence and components of instrumental-performing competence of future teacher of music art, formulates purpose and tasks of students professional training in instrumental classes according to the principles of competent approach.

Key words: teacher of musical art, professional training, competent approach, instrumental-performing competence.